

Anna Walulik*
Kraków

Religia w kształtowaniu dorosłości. Perspektywa katolicka

Poszukiwanie roli religii w kształtowaniu dorosłości wiąże się z dynamicznym rozumieniem tego najdłuższego okresu życia. Oznacza to konieczność odkrywania czynników, które są w stanie sprzyjać rozwojowi osoby. Wśród nich wymienia się coraz częściej religię. Badania psychologiczne wskazują, że aktywność religijna młodzieży stanowi skuteczne antidotum na doświadczanie pustki i bezsensu życia oraz zabezpieczenie przed różnorodnymi zachowaniami ryzykownymi, będącymi odpowiedzią na sytuacje problemowe. Co więcej, badania te pokazują, że osoby uczestniczące w życiu społeczności religijnych odznaczają się wyraźniej sprecyzowanym sensem życia i określoną jego filozofią w stosunku do swych rówieśników niezaangażowanych religijnie oraz odznaczają się większą aktywnością społeczną w porównaniu z ich rówieśnikami bez doświadczeń życia w społeczności religijnej¹. Analogicznie postrzegają tę rzeczywistość socjologowie. Janusz Mariański stwierdza: „Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku mówi się wśród socjologów nie tylko o sekularyzacji, ale i o desekularyzacji, o odnowie reli-

---

* S. dr hab. Anna Walulik CSFN, prof. Ignatianum – kierownik Katedry Andragogiki i Aksjologii Pedagogicznej w Instytucie Nauk o Wychowaniu Akademii Ignatianum w Krakowie. Adres: Akademia Ignatianum w Krakowie, Instytut Nauk o Wychowaniu, ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków; e-mail: walulik@wp.pl.

¹ James L. Furrow, Pamela Ebstynne King, Krystal White, „Religion and Positive Development: Identity, Meaning, and Prosocial Concerns”, *Applied Developmental Science* 1 (2004): 17–26.

gijności, o powrocie sacrum, o respirytualizacji jako megatrendzie itp. (...). Nie mówi się już o zaniku czy upadku religii. W pewnych częściach świata religia wykazuje wiele oznak ożywienia”².

Również badania andragogiczne przeprowadzone w latach 2005–2015³ wskazują, że dorośli deklarują potrzebę wsparcia w osiąganiu dojrzałości i w tym procesie znaczącą rolę przypisują wiedzy religijnej. Jednym ze sposobów jej zdobywania, uzupełniania, poszerzania jest proponowany przez Wydział Pedagogiczny Akademii Ignatianum w Krakowie Korespondencyjny Kurs Biblijny⁴. Aktywność edukacyjna dorosłych w ramach tej formy kształcenia religijnego wskazuje na rosnące zainteresowanie wiedzą religijną wśród Polaków i pokazuje, że może być ona znacząca w różnych obszarach życia. Przyjmując za Andrzejem Bronkiem, że „w każdej rozwiniętej religii współistnieją ze sobą w różnych proporcjach cztery zasadnicze elementy: doktrynalny, etyczny, kultowy i organizacyjny”⁵, zasygnalizowane spostrzeżenia skłaniają do postawienia pytania o to, jak wiedza religijna może wspomóc osobę w odnajdywaniu własnego miejsca w społeczności dorosłych. Wielowymiarowa analiza zgromadzonego materiału badawczego w postaci narracji absolwentów Korespondencyjnego Kursu Biblijnego, danych demograficznych uczestników oraz związane z nimi obliczenia statystyczne⁶ – uświadamia, że dorosłemu do realizacji zadań rozwojowych nie wystarczają argumenty wynikające z naturalnego poznawania rzeczywistości. W niniejszym artykule zostały one wykorzystane dla pokazania rozumienia roli wiedzy religijnej zdobywanej w dorosłości dla realizacji zadań życiowych. Ich interpretacja pokazuje, że edukacja religijna dorosłych nie czerpie legitymizacji ani z formuły „człowiek w społeczeństwie”, ani z formuły „jednost-

---

² Janusz Mariański, *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej* (Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2004), 30.

³ Janusz Krysztofik, Anna Walulik, *Między ignorancją a eksperckością* (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2016).

⁴ Piszę o tym szerzej w: Anna Walulik, „Synergiczny charakter towarzyszenia wychowawczego”, w: Zbigniew Marek, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej* (Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017), 9–23.

⁵ Andrzej Bronk, „Religia”, w: *Religia. Encyklopedia PWN na CD* (Warszawa: PWN, 2001/2003).

⁶ Zob. Anna Walulik, *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości. Propozycja typologii modeli znaczeń wiedzy religijnej na przykładzie Korespondencyjnego Kursu Biblijnego* (Kraków: Wyd. WSFP Ignatianum, WAM, 2011); Anna Walulik, *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji nad życiem* (Kraków: Wyd. WSFP Ignatianum, WAM), 2012; Krysztofik, Walulik, *Między ignorancją*.

ka ponad społeczeństwem”⁷, lecz z zasady *cura personalis*, czyli osobistej troski o pojedynczą osobę⁸. Wykorzystanie badań przeprowadzonych wśród absolwentów wspomnianego Kursu oznacza, że próby poszukiwania odpowiedzi na pytanie o znaczenie edukacji religijnej dla kształtowania dorosłości przedstawione zostały z perspektywy edukacji religijnej proponowanej przez Kościół katolicki.

1. Religia w życiu dorosłego

Zainteresowanie rolą religii w życiu człowieka związane jest z potrzebą odkrywania źródła i sensu istnienia oraz działania. Są one wynikiem uświadamiania sobie własnej ograniczoności i rodzą nowe tęsknoty wykraczające poza możliwości naturalnego poznania, co wskazuje na ich transcendentny charakter. W chrześcijaństwie tym ostatecznym punktem odniesienia jest osobowy Bóg, który w Jezusie Chrystusie wypełnia zamiar zbawienia ludzkości. Oznacza to, że religia chrześcijańska posiada wymiar indywidualny i wspólnotowy (społeczny) i w każdym z nich na swój własny sposób jest urzeczywistniana w postaci wiary⁹.

Wymiar indywidualny religii związany jest z dynamizmem wyznawanej wiary i opisywany w postaci koncepcji rozwoju religijnego czy rozwoju wiary¹⁰. W poszukiwaniu związków pomiędzy religią i codziennością dorosłego z perspektywy nauk społecznych wydaje się być zasadne przywołanie koncepcji Jamesa Fowlera¹¹, który opisał „wędrowanie w wierze” nie na podstawie logiki nawrócenia chrześcijańskiego, lecz z wykorzystaniem metod i narzędzi nauk społecznych¹².

---

⁷ Mieczysław Malewski, *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice* (Wrocław: Wydawnictwo Naukowe DSW, 2010), 68.

⁸ Zbigniew Marek, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej* (Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017), 148, 205–215.

⁹ Szerzej piszę o tym w: Walulik, *Moderacyjne*, 37–54.

¹⁰ Władysław Chaim, „Koncepcje rozwoju religijnego”, w: *Studia z psychologii rozwoju*, red. Józef Makselon (Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT, 2002), 9–53.

¹¹ James Fowler, *Becoming adult, becoming Christian. Adult development and Christian faith* (Toronto: Harper & Row, 1984); James Fowler, *Stages of Faith. The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning* (San Francisco: Harper & Row Publishers, 1981).

¹² Koncepcji tej, oprócz niewątpliwych zalet, znawcy przedmiotu stawiają również szereg zarzutów. Do głównych należą między innymi: przyjęcie zbyt szerokiej definicji wiary i bardziej do światopoglądu niż do specyfiki religijności; brak wystarczająco jasnego sformułowania

Fowler wyjaśnia, że w okresie dorosłości osoba zwykle wchodzi, doświadczając wiary syntetyczno-konwencjonalnej, którą charakteryzuje nie krytyczny, lecz globalny stosunek do tradycji filozoficznej i religijnej środowiska, w którym żyje. Oznacza to, że jest zdolna do głębokiej sympatii i prawdziwej łączności z ludźmi posiadającymi takie same ideały, jak ona. Dlatego ten sposób wędrowania w wierze bywa nazywany fazą „przynależności wspólnotowej”. Warto zauważyć, że wielu dorosłych przez całe życie pozostaje w tej fazie przeżywania swej wiary, ale część z nich (np. na skutek dostrzeganych sprzeczności wśród szanowanych autorytetów lub ze względu na doświadczenia pobudzające do refleksji nad własnym pochodzeniem, czy też względności przyjmowanych poglądów i wartości) wkracza w etap wiary indywidualno-refleksyjnej. Cechą charakterystyczną tego etapu jest odkrywanie względności odziedziczonego światopoglądu i stawianie pod znakiem zapytania zewnętrznych cech religijności, w tym także znaczenia autorytetów. Nazywa się ten etap „fazą odwoływania się do samego siebie”, gdyż w tym przypadku „ja” staje się pierwszym odwołaniem aktu wiary i nie zezwala na przynależność bez wcześniejszego i ciągłego osobistego zastanawiania się. Z kolei przeżywając „wędrowanie w wierze” w kolejnej fazie, nazywanej stadium wiary jednoczącej, koniunktywnej lub „ponownego przystosowania się”¹³, dorosły uświadamia sobie niewystarczalność dotychczasowych wyjaśnień dotyczących wiary dla dobrego zrozumienia życia. Wynika to z odkrywania jego bogactwa i zdolności nadawania starym symbolom nowego znaczenia. Dla tego etapu charakterystyczne jest to, co Paul Ricoeur nazwał „wtórną naiwnością”¹⁴. Fowler zauważa, że zdecydowana część dorosłych nie przekracza tego etapu, ale też stwierdza, że niektóre osoby mogą wiarę przeżywać na jeszcze inny sposób i nazywa go fazą wiary uniwersalnej. Osoby przeżywające wiarę w ten sposób identyfikują się z całym światem, wykazują bezwarunkowe poświęcenie się w służbie sprawiedliwości i miłości, a jednocześnie są głęboko zakorzenione w określonej tradycji duchowej i religijnej. Nie poświęcając niczego ze swojej własnej głębokiej wiary, przeżywają ją w uniwersalnej łączności ze wszystkimi ludźmi¹⁵.

---

wzajemnych relacji między treścią i relacją w wierze; brak ostrożności przy formułowaniu ram epistemologicznych; fazowość, która może skłaniać do wartościowania poszczególnych etapów. Zob. Paul-André Giguère, *Dorosły człowiek, dojrzała wiara* (Kraków: Wyd. M, 1997), 52.

¹³ Tamże, 56–69.

¹⁴ Paul Ricoeur, *Symbolika zła*, tłum. S. Cichowicz, M. Ochab (Warszawa: Wydawnictwo: Aletheia, 1986), 332.

¹⁵ Fowler, *Stages*, 202; Giguère, *Dorosły*, 70.

Ujęcie rozwoju wiary i religijności zaproponowane przez Fowlera pokazuje, że związki pomiędzy wiarą i codziennym życiem dorosłego zachodzą nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale i społecznym. Podstawowe zagadnienia życia w dorosłości koncentrują się wokół odniesień do innych ludzi w postaci relacji interpersonalnych oraz do grup społecznych i instytucji. Można też zauważyć, że to w obszarach społecznych zachodzi interakcja codzienności dorosłego, religii i sposobu przeżywania przez niego wiary.

Za istotny obszar odniesień religii do codzienności uznaje się przebaczenie, jako że stanowi ono podstawową kategorię religijnego myślenia. Zależności pomiędzy religią i przebaczeniem uwidaczniają gesty darowania win, wsparcia w sytuacjach depresyjnych, w pokonywaniu złych przyzwyczajaję i uzależnień, rozwiązywaniu konfliktów, działalności charytatywnej oraz religijnej doskonałości. Przy czym w okazywaniu przebaczenia stosunkowo łatwo zauważyć rozbieżności pomiędzy tym, co zawarte jest w nauczaniu inspirowanym Ewangelią, a praktyką codzienności i to zarówno w odniesieniach indywidualnych, jak i społecznych. Praktykowanie przebaczenia inspirowanego religią na poziomie indywidualnym jest daleko bardziej postrzegane pozytywnie niż w wymiarze społecznym. Być może wynika to z tego, że w skali globalnej rozwiązanie konfliktów, także wynikających z przekonań religijnych, ma często charakter o wiele bardziej radykalny, a nawet krwawy. Należy przy tym zauważyć, że niezależnie od religii przebaczenie traktowane jest jako cnota, a trudności w jej praktykowaniu wynikają z odmiennego jej rozumienia zarówno na poziomie indywidualnym, jak i społecznym¹⁶.

Innym istotnym obszarem wzajemnych zależności pomiędzy religią, wiarą i codziennością jest zaufanie, na którym opierają się wszelkie relacje interpersonalne. Relacja ta ujawnia się od początku życia człowieka najpierw w odniesieniu do matki, a potem do coraz to nowych osób, w tym także do Boga. Związki postawy zaufania i religii nie ograniczają się do osób z najbliższego środowiska, ale także wyrażają się stosunkiem do instytucji, np. ekonomicznych czy politycznych. Jego brak uruchamia konflikty na wszystkich poziomach życia społecznego. U podstaw wzajemnych zależności zachodzących pomiędzy zaufaniem w życiu społecznym i religią leży relacja przywiązania i przekonanie płynące z wiary, że sprawiedliwość zostanie nagrodzona. Problematyka przebaczenia i zaufania w kontekście związków zachodzących pomiędzy religią i codziennym życiem dorosłego swoimi korzeniami sięga kwestii moralności i integracji społecznej. Religia

---

¹⁶ Bernard Spilka, Ralph W. Hood Jr., Bruce Hunsberger, Richard Gorsuch, *The Psychology of Religion* (New York: The Guilford Press, 2003), 170–172.

motywuje do dostrzegania problemów humanitarnych i inspiruje do podejmowania wielu działań charytatywnych, a osoby podejmujące się tej działalności realizują między innymi cele religijne. Motywacją do ich podejmowania jest osobiste zaangażowanie religijne oraz rozwijana dzięki wierze społeczna świadomość i wrażliwość. Historia pokazuje, że obszary te mogą posiadać także swoje negatywne konotacje, stając się przyczyną konfliktów religijnych, a w konsekwencji również i społecznych¹⁷.

Jeszcze inną przestrzeń życia dorosłego, której dotyczą związki pomiędzy religią i codziennością, stanowi praca oraz aktywność zawodowa i związany z tym stosunek do wykonywanej pracy lub podejmowanego zawodu. Zależności w tym obszarze związane są z etyką pracy, w tym także motywacją i rozumieniem sukcesu oraz osiągniętych korzyści materialnych. Kwestie te są uzależnione od tego, jakie znaczenie jest im nadawane w poszczególnych religiach oraz od innych (niereligijnych) elementów nadających w tym zakresie określony kształt życiu społecznemu. W tej dziedzinie często przeciwstawiana jest sobie protestancka etyka pracy i katolicka opcja równowagi¹⁸.

We współczesnej refleksji nad związkami religii i dorosłości należy także uwzględnić sferę polityki. Jest ona tym obszarem, w którym wpływy religii, zarówno pozytywne, jak i negatywne, postrzegane są jako znaczące. Pozytywne wzajemne oddziaływanie religii i polityki wyraża się w uznaniu religii za źródło i sankcję politycznej lojalności. Z kolei za niewłaściwe uznawane jest wykorzystywanie przynależności religijnej do osiągania wpływów politycznych oraz relatywizm, jaki często występuje między wyznawanymi zasadami a podejmowanymi decyzjami osób aktywnie zaangażowanych w politykę. Wpływa to nie tylko na negatywne postrzeganie obecności sfery religijnej w polityce, ale także może osłabiać aktywność polityczną i zaangażowanie osób respektujących zasady religijne. Za uzasadnienie dla podejmowanych w tym zakresie analiz często przywołuje się wypowiedź Mahatmy Gandhiego, który twierdził, że ten, kto uznaje, że religia i polityka nie łączą się, nie rozumie ani jednego, ani drugiego¹⁹.

Mimo że ponowoczesność wykazuje duży stopień liberalizmu i indywidualizmu, w tym także w odniesieniu do kwestii religijnych, to można zaobserwować ściśle związki zachodzące pomiędzy religią a postawami doro-

---

¹⁷ Tamże, 172–174.

¹⁸ Tamże, 170–174.

¹⁹ Tamże, 182–198.

słych w obszarze szeroko rozumianej miłości, jak również życia seksualnego i małżeństwa. W obszarze tym spotyka się indywidualny i społeczny wymiar religii. Dyskusje i stanowiska poszczególnych religii w odniesieniu do tych kwestii są od wieków stale obecne w życiu społecznym. Co więcej, wciąż pojawiają się coraz to nowe zjawiska dotyczące zagadnień związanych z tą sferą życia człowieka (np. rozwody, homoseksualizm, pornografia, in vitro). Religia i wiara mogą w tej kwestii również dostarczać nowej argumentacji wypływającej z prawdy Objawienia²⁰.

Paradoksalnie więc religia może zaostreć, jak i niwelować zarówno osobiste dylematy moralne, jak i konflikty społeczne. W przestrzeni interakcji społecznych znaczenie religii ujawnia się w kwestiach osobistego rozwoju osoby i jej związku z innymi członkami społeczeństwa. Przy czym współcześnie związki religii z relacjami z innymi ludźmi uwidaczniają się głównie w sferze indywidualnej i rodzinnej, a mniej w wymiarze wspólnotowym i społecznym²¹. Do tego jednak, aby religia mogła spełnić tę rolę, konieczne jest osiągnięcie adekwatnego poziomu wiedzy religijnej, czemu może służyć edukacja religijna dorosłych wpisana w proces całościowego uczenia się.

2. Idea całościowego uczenia się w edukacji religijnej dorosłych

Idea całościowego uczenia się stawia przed religią ważne zadania i zwraca uwagę na nowe miejsca jej obecności w codzienności dorosłych. Warto zwrócić uwagę, że choć samo pojęcie „całościowe uczenie się” jest pojęciem niejednoznacznym, to fakt pojawienia się religii poszerza zarówno terytorium, jak i populację uczących się²². Przywołane wyjaśnienie tego pojęcia pozwala uznać dorosłość za edukacyjny okres życia człowieka. Przy czym edukacja dorosłych w rozumieniu tej idei odżegnuje się od wąsko rozumianego nauczania, a utożsamia się z procesem uczenia się, który jest składową codziennego życia i dokonuje się nieformalnie. Przy czym w odniesieniu do dorosłych idea całościowego uczenia się jest urzeczywistniana nie tylko poprzez edukację nieformalną. Andragodzy chociaż dostrzegają pewnego rodzaju sprzeczność „pomiędzy obiektywnością wiedzy zinstytucjona-

²⁰ Tamże, 182–198.

²¹ Tamże, 170.

²² Malewski, *Od nauczania*, 47.

lizowanej a subiektywności uczących się dorosłych, to jednak większość traktuje je komplementarnie, a nawet postuluje ich integrację²³.

Ten sposób myślenia o edukacji, całożyciowemu uczeniu się dorosłych przypisuje głównie zadanie wspierania człowieka w szeroko rozumianym rozwoju. Jest to w dużej mierze możliwe dzięki temu, że nieformalne uczenie się przebiega w naturalnych warunkach codziennej aktywności dorosłych, a uczenie się zinstytucjonalizowane nie ogranicza się do przekazywania wiedzy. Dzięki temu wiedza zdobyta drogą formalną czy pozaformalną może być wykorzystywana w procesach uczenia się w codzienności poprzez integrowanie poznania i działania²⁴. W oparciu o te założenia można mówić o potrzebie, a nawet konieczności, osiągnięcia kompetencji religijnych. Przy czym ich współczesne, szerokie rozumienie nie pozwala ograniczać ich jedynie do religijnego wymiaru życia człowieka. Dlatego możemy mówić o życiowych kompetencjach, a nie tylko religijnych²⁵.

Kształcenie religijne dorosłych wpisane jest w misję Kościoła od jego początków i przyjmowało różną formę²⁶, a współczesne opory dorosłych związane z podejmowaniem edukacji religijnej wiążą się często z przekonaniem, że jest to zadanie, które dotyczy dzieci i młodzieży. Obserwowana dość powszechnie w Polsce ignorancja w zakresie wiedzy religijnej może wynikać także ze specyfiki dorosłego jako ucznia, który chętniej podejmuje się uczenia się tego, co ma charakter praktyczny, zdobywania wiedzy i umiejętności, które pozwalają realizować bliższe cele. Zależność ta związana jest także z faktem opierania wiary i życia na dwóch niezależnych od siebie biegunach. Traktowania wiary tylko w sferze prywatnej i zadawania się powierzchowną argumentacją dla jej uzasadniania. Takiego stanu rzeczy można upatrywać również i w tym, że sytuacja społeczno-polityczna Polski spychała życie religijne na margines. W takiej rzeczywistości refleksja nad argumentowaniem wiary schodziła na dalszy plan, a jako pierwsze jawiło się zadanie obrony wiary przekazywanej z pokolenia na pokolenia, a nie poszukiwania jej uzasadnienia.

Jedną z form edukacji religijnej, umożliwiającą dorosłym kształcenie kompetencji sprzyjających integrowaniu codzienności i wiary, jest wspo-

²³ Tamże, 58.

²⁴ Tamże, 58–59.

²⁵ Anna Walulik, „Kompetencje religijne w całożyciowym uczeniu się”, w: *Edukacja – wczoraj, dziś i jutro*, t. V: *Edukacja ustawiczna w Polsce i na świecie*, red. Ewa Jagiełło, Renata Matysiuk, Urszula Tyluś (Siedlce: Siedleckie Towarzystwo Naukowe, 2013), 198–202.

²⁶ Szerzej: Krysztófik, Walulik, *Między ignorancją*, 20–25.

mniany Korespondencyjny Kurs Biblijny²⁷. Celem tej formy edukacji religijnej dorosłych jest popularyzowanie wiedzy w zakresie Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu, co ma służyć odkrywaniu sensu codzienności z jeszcze jednej perspektywy – w tym przypadku – religijnej. Zgoda na udział kompetencji religijnych w życiu i rozwoju osoby dorosłej wiąże się z uznaniem istnienia dwóch różnych sposobów ludzkiego poznania. Jeden z nich opiera się na osiągnięciach badań naukowych, które są dostępne przy użyciu naturalnych metod poznania. Drugi wymaga przyjęcia określonych treści za pewniki, których dostarcza wyznawana wiara. Religia dzięki możliwościom wykraczania poza naturalne poznawanie rzeczywistości, poszczególnym elementom tworzącym kompetencje, a także celowi ich osiągnięcia, nadaje nowy wymiar. Naturalne poznawanie rzeczywistości zostaje ubogacone poznaniem religijnym²⁸.

3. Wiedza religijna pomocą w kształtowaniu dorosłości

Próba zrozumienia znaczenia, jakie nadają wiedzy religijnej absolwenci Korespondencyjnego Kursu Biblijnego, zwraca uwagę na to, że owa wiedza służy refleksji nad sobą, nad relacjami z innymi, otaczającym światem i rozwojem religijnym. Jej skutki można ulokować w trzech głównych obszarach: rozwoju osobowościowego, intelektualnego i duchowego. Na ich podstawie ustaliłam cztery strategie refleksji nad życiem (sytuacyjna, fluktuacyjna, kurtuazyjna, hermetyczna)²⁹, które są konsekwencją postrzegania skutków edukacji religijnej podejmowanej w dorosłości i wyrażają się w preferowanym stylu życia³⁰.

Strategia sytuacyjna refleksji nad życiem charakteryzuje się tym, że osoba, dokonując analizy znaczących wydarzeń swojego życia, odkrywa, jak bardzo jej codzienność związana jest z czynnikami zewnętrznymi. Przynajmniej im podwójne znaczenie. Po pierwsze, czynniki te stanowią swego rodzaju impuls do rozważania nad wydarzeniem, którego jest się uczestnikiem, a po drugie, pomagają w aksjologicznej ocenie własnych postaw w wymiarze indywidualnym i społecznym. Nie są one jednak ostatecznym kryterium

²⁷ Tamże, 27–59.

²⁸ Zbigniew Marek, *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?* (Kraków: Wyd. WAM, 2014), 49–54.

²⁹ Anna Walulik, *Edukacyjne*, 243–321.

³⁰ Krysztófik, Walulik, *Między ignorancją*, 129–153.

podejmowanych przez człowieka decyzji, lecz jedynie inspirują holistyczną refleksję nad życiem w perspektywie przyjętego celu. Oznacza to, że osoby działające według strategii sytuacyjnej są przekonane o osobistej odpowiedzialności za decyzje podejmowane w określonych sytuacjach. Wiedza religijna w tej strategii odgrywa rolę katalizatora, który umożliwia dorosłemu określenie obrazu siebie oraz stosunku do innych, do otaczającej rzeczywistości i wiary. Należy jednak podkreślić, że ten sposób refleksji nad życiem z wykorzystaniem wiedzy religijnej dla osób o nieugruntowanej wierze może rodzić niebezpieczeństwo ucieczki od nierozwiązanych problemów ku religijności naiwnej i magicznej³¹. Związany z tą strategią model stylu życia wyraża sposób odnoszenia się do podejmowanych decyzji i ich konsekwencji dla uznanego celu życia i przyjętej hierarchii wartości. Sieć wewnętrznych i zewnętrznych powiązań pomiędzy kontekstami życiowymi i ich skutkami tworzy środowisko sprzyjające powstawaniu nowej jakości, która jest efektem zaistniałej i dostrzeżonej synergii³². Zogniskowanie refleksji wokół osobistych doświadczeń i sytuacji społecznych skłania do przyznania pierwszeństwa w podejmowaniu decyzji czynnikom zewnętrznym. Rozwiązania, na jakie decyduje się osoba, świadczą o zdolności wykorzystania własnego potencjału osobowego oraz o ufności w potencjał innych. Dzięki niej wiedza i umiejętności zdobyte w trakcie edukacji religijnej stają się wsparciem w osiągnięciu nie tylko indywidualnych, ale też wspólnotowych celów. W procesach tych osoba może korzystać zarówno z poznania naturalnego, jak i religijnego³³.

Strategia fluktuacyjna refleksji nad życiem i związany z nią styl życia charakteryzują się bezkonfliktowym współistnieniem sprzeczności w sferze uczuć, postaw i opinii. Strategia ta jest bliska ponowoczesnej rzeczywistości naznaczonej niepewnością i ulotnością, które wynikają z wieloznaczności szybko zmieniających się ofert i powodują chaos lub brak poczucia bezpieczeństwa. Codziennosc naznaczona fluktuacją polega na oscylowaniu pomiędzy wartościami, które straciły swój autonomiczny wymiar. W przypadku powstających trudności osoba skłania się w stronę wygodniejszej opcji życiowej. Nie dokonuje oceny sytuacji poprzez odniesienie do podstawowych wartości, lecz „rozgrywa” codzienność w kategoriach korzyści. Budzące się wówczas w człowieku niepokoje „łagodzi” nie tyle refleksją nad motywami działania własnego i innych, co podejmowaniem (często po-

³¹ Walulik, *Edukacyjne*, 244–264.

³² Walulik, *Moderacyjne*, 138–143.

³³ Marek, *Religia*, 49–54.

zornych) działań w trosce o wspólne dobro i koncentracją na poglądach osób uznanych za osobisty lub instytucjonalny autorytet. Refleksja tego typu umożliwi szeroką perspektywę dialogu i interpretacji rzeczywistości, nie ograniczając się do jednego projektu – najbardziej przystającego do dotychczasowego życia. Jednocześnie rodzi niebezpieczeństwo podejmowania działań dopasowanych do oczekiwań społecznych i „rozgrywania” życia przez poszukiwanie w nich (często „za wszelką cenę” i bez przekonania) korzyści dla własnego rozwoju przy jednoczesnym wyolbrzymianiu napotykanym trudności. Za winne takiego stanu rzeczy osoba uznaje szybko dokonujące się zmiany, za którymi „nie nadąża”. Dlatego dla tego typu osób bardziej korzystne może się okazać zdobywanie wiedzy poprzez uczestnictwo w zorganizowanej edukacji dorosłych niż edukacja nieformalna³⁴. Wiedza zdobywana tą drogą może podnieść samoocenę i stać się swego rodzaju „lekarstwem” na fluktuację³⁵.

Strategia kurtuazyjna i związany z nią model stylu życia budują postawę opartą na szacunku okazywanym innym i posłuszeństwie głosowi sumienia. Charakteryzują się wyszukiwaniem zalet „we wszystkich i we wszystkim”, czyli odkrywaniem przyjaznej strony życia nawet w okolicznościach obiektywnie trudnych czy krzywdzących daną osobę. Dla osób prowadzących rozważania w ten sposób ważna jest zarówno aktywność edukacyjna, jak i uczenie się w codzienności. Wiedza nabyta w trakcie procesu uczenia się jest potwierdzeniem wysokich możliwości poznawczych i w efekcie źródłem adekwatnej samooceny. Wzmocniona samoocena buduje decyzyjną odwagę w obliczu życiowych trudności i niweluje pojawiające się wątpliwości, obawy lub lęki. Zdobyta na tej drodze wiedza religijna umożliwia nowe spojrzenie na codzienność. Zogniskowanie refleksji wokół kurtuazji pokazuje, że dla tego typu stylu życia ważna jest zarówno interioryzacja wiedzy, jak i zewnętrzne sposoby jej wyrażania, co tworzy przestrzeń dla ujawniania się synergii harmonicznej, która jest doświadczeniem powstałym w wyniku spotkania wiedzy i zadań dorosłości³⁶. Zmienia ona jakość realizacji zadań dorosłości, a nie ogranicza się jedynie do ich ulepszenia. Synergia harmoniczna zachodzi w mało spektakularnych, wręcz rutynowych warunkach. Kształtowane przez nią doświadczenia są emocjonalnie pozytywne i sprzyjają pojawieniu się poczucia szczęścia, przez co są wyjątkowo pożądane i cenne. Jej

---

³⁴ K. Patricia Cross, *Adults as Learners. Increasing Participation and Facilitating Learning* (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1981), 144–145.

³⁵ Walulik, *Edukacyjne*, 264–294; Krysztofik, Walulik, *Między ignorancją*, 138–144.

³⁶ Walulik, *Moderacyjne*, 249–252.

rozwojowy charakter jest często doceniany dopiero w odroczonej perspektywie czasowej. Wynika z tego, że dorośli, uczestnicząc w wydarzeniach rodzących w nim poczucie szczęścia, pragnie je zatrzymać jak najdłużej, a jednocześnie niejako lęka się, by korzystając z dobrodziejstwa, jakie one niosą, nie utracił tych cennych emocji i odczuć. Wiedza ułatwiająca porządkowanie relacji, zachowań i postaw odnosi się do sfery odczuć, poglądów i globalnej orientacji życiowej. Synergia harmoniczna sprzyja głównie rozwojowi duchowemu dorosłego, gdyż nie ustanawia nowych jakości wiedzy, lecz zespala ją z osobą dorosłego poprzez odczucie zgodności tego, co racjonalne i uczuciowe, osobowe i transcendentne. Synergia harmoniczna może być ważnym doświadczeniem rozwojowym dorosłego z powodu jej pozytywnego charakteru i intensywności doświadczania. Może występować w różnych okresach życia, stając się wartością samoistną, ku której w swoim rozwoju zmierza dorośli. Ujawnia wszechstronne zależności, które wzmacniają jedność poznania i samopoznania, sens istnienia i mistyczny porządek świata. Dorośli, preferując kurtuazyjny styl życia, doświadcza harmonii, którą postrzega jako skutek uczenia się. Harmonia ta umacnia jego poczucie sensowności, a zdobyta wiedza otwiera nowe możliwości adaptacyjne uwzględniające istniejące warunki. Świadczy to o doświadczaniu przez dorosłego równowagi w obszarach relacji względem siebie, innych ludzi i transcendencji. W odczuwaniu owego uporządkowania wiedza religijna może odgrywać ważną rolę, gdyż umożliwia uzyskiwanie harmonii nie tylko w sferze poznawczej, ale także osobowościowej i duchowej³⁷.

Hermetyczna strategia refleksji nad życiem i związane z nią model stylu życia można odnieść do osób, które skupiają się na „sygnalizowaniu” niepokojących zachowań innych. Spostrzeżenia te służą usprawiedliwianiu własnych postaw, które odbierane są w środowisku jako nieadekwatne do sytuacji. Analogiczną funkcję pełni posiadana wiedza – służy „przekonywaniu” siebie i innych co do słuszności własnych poglądów. Osoby te mają poczucie wysokich życiowych kompetencji, a czasami wręcz uzurpują sobie prawo do bycia ekspertami codzienności. Możliwa jest też sytuacja odwrotna – dorośli nie stawiając sobie zbyt wysokich wymagań, zadawała się aktualną sytuacją poprzez porównywanie z innymi. Dlatego można uznać, że strategia hermetyczna charakteryzuje się refleksją z dwóch perspektyw – zawyżonej i zaniżonej samooceny poprzez gromadzenie argumentów dla ugruntowania własnych poglądów. Myślenie oparte na tego typu refleksji może być naznaczone konformizmem i synkretyzmem religijnym oraz konsumpcyjnym

³⁷ Walulik, *Edukacyjne*, 294–304; Krysztofik, Walulik, *Między ignorancją*, 144–148.

nastawieniem do życia. Jest ono inspirowane samooceną ściśle powiązaną ze specyficznym stosunkiem do wiedzy, która służy raczej potwierdzaniu uznanych i przyjętych tez niż poszerzaniu horyzontów poznawczych. Oznacza to swego rodzaju „odporność” na poszerzanie wiedzy i w konsekwencji na zmianę. Dorosły podejmujący hermetyczny styl życia wspiera subiektywne oceny poglądami uznanych przez siebie autorytetów i upatruje w tym skuteczną metodę na właściwe postrzeganie spraw społeczności, do której należy. Traktuje pracę nad własną duchowością w sposób metodyczny. Wykorzystuje dostępne środki, by pogłębić swoje rozumienie życia religijnego w zakresie wiedzy i uczestnictwa w sakramentach. Osoba reprezentująca hermetyczny styl życia jest skoncentrowana na własnej biografii i głównie z tej pozycji odnosi się do wydarzeń globalnych. Częściej chodzi o zastosowanie wiedzy religijnej dla usprawiedliwiania własnych zachowań i postaw niż o wykorzystanie jej dla celów rozwojowych. Hermetyczny styl życia oparty jest na fragmentaryczności i, wbrew pozorom, na niezinterioryzowanych treściach wiary i religijności oraz niespójnych podstawach aksjologicznych. Z perspektywy rozwoju wiary można odnieść ten sposób działania do osób przeżywających wiarę w sposób syntetyczno-konwencjonalny, które mają tendencję i ambicję do uznawania innych osób wierzących za kandydatów do mniej lub bardziej pilnego nawrócenia. Można przypuszczać, że osoby te mają tendencję do posiadania skrupulatnego sumienia i poszukują w wiedzy religijnej uzasadnienia dla słuszności swoich decyzji. Warto przy tym zauważyć, że łatwo w ten sposób, często nieświadomie, uznać skrajny radykalizm religijny za jedynie właściwy sposób działania³⁸.

Zakończenie

W człowieku dorosłym, który posiada wiedzę w wielu dziedzinach życia zawodowego czy społecznego, rodzi się potrzeba poznania tego, co wierzy i co nadaje sens jego życiu. Świadomość skutków osiągniętej wiedzy religijnej przekłada się na adekwatny do niej styl życia. Zrekonstruowane na podstawie badań empirycznych modele funkcjonowania dorosłego w codzienności rodzą przekonanie o potrzebie organizowania takiej edukacji religijnej dorosłych, której efekty będą służyły kształtowaniu nowej obecności w świecie. Przedstawione modele stylów życia, uwzględniające wiedzę religijną jako czynnik je kształtujący, nie stanowią instrukcji, jak żyć, lecz mogą

³⁸ Walulik, *Edukacyjne*, 304–321; Krysztofik, Walulik, *Między ignorancją*, 148–153.

służyć pomocą w refleksji nad własnym stylem obecności w świecie dorosłych. Pokazują znaczenie wiedzy religijnej oraz poznania wiary dla kształtowania dorosłości. Obraz rzeczywistości przedstawiany przez uczestników Korespondencyjnego Kursu Biblijnego (choć może sprawiać wrażenie idyllicznego) nie jest ani naiwny ani futurystyczny, lecz pełen nadziei, że przy odrobinie dobrej woli ze strony człowieka dorosłego w świecie może zapanać miłość i poszanowanie najwyższych wartości. W kształtowanie takiego świata potrzebne jest zaangażowanie się człowieka wierzącego, który przyjmuje, że jego wiara ma charakter dynamiczny i podlega nieustannemu dojrzewaniu³⁹, a zdobyta w dorosłości wiedza religijna otwiera na zmianę dotychczasowych postaw, a nawet kształtuje je w nowy sposób. Zaprezentowane modele stanowią swego rodzaju wołanie o adekwatną edukację religijną dorosłych.

Religion in Forming Adulthood. The Catholic Perspective (Summary)

Looking for the role of religion in forming adulthood is expressed in discovering factors fostering the development of a person. Amid them, religion is more and more often mentioned, as it fulfills the need of finding the source and sense of existence and acting. In Christianity, this final point of reference is personal God, who in Jesus Christ realizes the intention of humanity salvation. This means that Christian religion has the individual and communal shape that is transferred on its social impact dimensions and in each of them it has own way of realizing in the faith. The individual dimension is connected with the dynamism of the faith confessed and described in a concept of religious development, or the development of faith. The social dimension is seen in the references to other people in the shape of interpersonal relationships and in the references to social groups and institutions. Analysis of the research material gathered among the students of Biblical Correspondence Course (narrations of graduates, demographic data of participants and statistical calculations) depicts that there is the need for religious education among grown-up, which providing the true knowledge will support particular persons and groups in building the life style.

Keywords: religious education of adults; religious knowledge; life competences; strategies of reflection upon life; lifestyles.

---

³⁹ Fowler, *Becoming*, 128–147.

Religia w kształtowaniu dorosłości. Perspektywa katolicka (Streszczenie)

Poszukiwanie roli religii w kształtowaniu dorosłości wyraża się w odkrywaniu czynników sprzyjających rozwojowi osoby. Wśród nich wymienia się coraz częściej religię, z uwagi na to, że zaspokaja ona potrzebę odkrywania źródła i sensu istnienia oraz działania. W chrześcijaństwie tym ostatecznym punktem odniesienia jest osobowy Bóg, który w Jezusie Chrystusie wypełnia zamiar zbawienia ludzkości. Oznacza to, że religia chrześcijańska posiada wymiar indywidualny i wspólnotowy, co przekłada się na jej oddziaływania społeczne i w każdym z nich na swój własny sposób jest urzeczywistniana w postaci wiary. Wymiar indywidualny związany jest z dynamizmem wyznawanej wiary i opisywany w postaci koncepcji rozwoju religijnego czy rozwoju wiary. Wymiar społeczny wyraża się w odniesieniach do innych ludzi w postaci relacji interpersonalnych oraz do grup społecznych i instytucji. Analiza materiału badawczego zgromadzonego wśród studentów Korespondencyjnego Kursu Biblijnego (narracje absolwentów, dane demograficzne uczestników oraz obliczenia statystyczne) pokazują, że istnieje wśród dorosłych Polaków zapotrzebowanie na edukację religijną, która dostarczając rzetelnej wiedzy będzie wspomagała poszczególne osoby i grupy w kształtowaniu stylu życia.

Słowa kluczowe: edukacja religijna dorosłych; wiedza religijna; kompetencje życiowe; strategie refleksji nad życiem; style życia.

Bibliografia

- Bronk, Andrzej. „Religia”. W: *Religia. Encyklopedia PWN na CD*. Warszawa: PWN, 2001/2003.
- Chaim, Władysław. „Koncepcje rozwoju religijnego”. W: *Studia z psychologii rozwoju*, red. Józef Makselon, 9–53. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT, 2002.
- Cross, K. Patricia. *Adults as Learners. Increasing Participation and Facilitating Learning*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1981.
- Fowler, James. *Becoming adult, becoming Christian. Adult development and Christian faith*. Toronto: Harper & Row, 1984.
- Fowler, James. *Stages of Faith. The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. San Francisco: Harper & Row Publishers, 1981.

- Furrow, James L., Pamela Ebstynne King, Krystal White. „Religion and Positive Development: Identity, Meaning, and Prosocial Concerns”. *Applied Developmental Science* 1 (2004): 17–26.
- Giguère, Paul-André. *Dorosły człowiek, dojrzała wiara*. Kraków: Wyd. M, 1997.
- Krysztofik, Janusz, Anna Walulik. *Między ignorancją a eksperckością*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2016.
- Malewski, Mieczysław. *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe DSW, 2010.
- Marek, Zbigniew. *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*. Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017.
- Marek, Zbigniew. *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?* Kraków: Wyd. WAM, 2014.
- Mariański, Janusz. *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2004.
- Ricoeur, Paul. *Symbolika zła*. Tłum. S. Cichowicz, M. Ochab. Warszawa: Aletheia, 1986.
- Spilka, Bernard, Ralph W. Hood Jr., Bruce Hunsberger, Richard Gorsuch. *The Psychology of Religion*. New York: The Guilford Press, 2003.
- Walulik, Anna. „Kompetencje religijne w całościowym uczeniu się”. W: *Edukacja – wczoraj, dziś i jutro*, t. V: *Edukacja ustawiczna w Polsce i na świecie*, red. Ewa Jagiełło, Renata Matysiuk, Urszula Tyluś, 198–220. Siedlce: Siedleckie Towarzystwo Naukowe, 2013.
- Walulik, Anna. „Synergiczny charakter towarzyszenia wychowawczego”. W: Zbigniew Marek, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, 9–23. Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017.
- Walulik, Anna. *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji nad życiem*. Kraków: Wyd. WSFP Ignatianum, WAM, 2012.
- Walulik, Anna. *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości. Propozycja typologii modeli znaczeń wiedzy religijnej na przykładzie Korespondencyjnego Kursu Biblijnego*. Kraków: Wyd. WSFP Ignatianum, WAM, 2011.